

ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΟΜΑ: ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ειρήνη Πλουμίδα
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις στάσεις των Ρομά σχετικά με ζητήματα που άπτονται της εκπαίδευσης και στοχεύει να διερευνήσει τους παράγοντες που τα παιδιά ρομικής καταγωγής βρίσκονται αντιμέτωπα με την σχολική αποτυχία και την σχολική διαρροή. Διεξήχθη ποιοτική μελέτη. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Ηράκλειο Κρήτης και η συλλογή των δεδομένων έγινε με την διαδικασία της συνέντευξης. Τα αποτελέσματα της έρευνας αποκαλύπτουν ότι οι Ρομά βρίσκονται αντιμέτωποι με την σχολική αποτυχία και την σχολική εγκατάλειψη εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και της πεποίθησης ότι η δημιουργία οικογένειας πρέπει να συμβαίνει ήδη από την εφηβεία. Τα ευρήματα της μελέτης υπαγορεύουν ότι οι Ρομά, αν και αναγνωρίζουν την αξία της εκπαίδευσης και της μόρφωσης, την τοποθετούν χαμηλότερα στην ιεραρχία των προτεραιοτήτων τους καθώς κρίνουν ότι η δημιουργία οικογένειας και το ξεκίνημα των οικονομικών δραστηριοτήτων πρέπει να ξεκινάει από πολύ μικρή ηλικία.

Λέξεις - κλειδιά: Ρομά, στάσεις, εκπαίδευση, αποτυχία, διαρροή

Abstract

This paper investigates the attitudes of Roma as far as teaching issues are concerned and aims at probing the factors because of them Roma's children deal with school failure and school dropout. Qualitative research was conducted for the purpose of this study. The present study was carried out in Iraklion of Crete and the participants were asked to answer some interview questions. The results reveal that Roma children encounter school failure and school dropout due to the economic crisis, which has emerged. Furthermore, Roma parents are of the opinion that starting a family is in the first place whereas education is in the second one.

Key-words: Roma, attitudes, education, school failure, school dropout

1. Εισαγωγή

Ο αριθμός του πληθυσμού των Ρομά στην Ελλάδα δεν μπορεί με σιγουριά να οριστεί (Μάρκου, 2008). Σύμφωνα με τους Παρθένη και Τσέλιου (2012), εκτιμάται ότι ανέρχεται στις 250.000 ενώ σύμφωνα με την Μωραΐτου (2013), υπολογίζεται ότι δεν είναι μικρότερος από 150.000. Όπως σημειώνει ο Χατζησαββίδης (1996), οι Ρομά ηθελημένα εξακολουθούν να κρατούν μία στάση διαφορετικότητας. Ο πληθυσμός αυτός συγκεντρώνει ένα σύνολο από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ως προς το αξιακό σύστημα, τη γλώσσα, τις πεποιθήσεις και τις στάσεις τους αναφορικά με την εκπαίδευση (Νόβα-Καλτσούνη, 2004, Χατζησαββίδης, 1996).

Οι Ρομά φαίνεται να έχουν αναπτύξει μία ιδιόμορφη σχέση με την εκπαίδευση. Σύμφωνα με την Γιακουμάκη (2007), πολύ μικρός αριθμός παιδιών Ρομά εγγράφεται στο νηπιαγωγείο. Ένα ποσοστό της τάξης του 40% πηγαίνει στο Δημοτικό σχολείο και ένα μικρό ποσοστό αποφοιτά από την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Χατζησαββίδης, 1999). Το ότι πολύ μικρός αριθμός παιδιών Ρομά κατορθώνει να τελειώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση αναφέρεται και στην μελέτη των Πολυχρόνη και Ράλλη (2013). Επιπρόσθετα, αναφορικά με την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, όπως εκτιμά ο Ντούσας (1997), ο αριθμός των Ρομά που αποφοιτούν από αυτήν είναι αμελητέος. Η χαμηλή σχολική επίδοση και η σχολική αποτυχία εξωθούν τα παιδιά Ρομά στην σχολική εγκατάλειψη (Σταμέλος, 1999).

Η σχέση των Ρομά με την εκπαίδευση επηρεάζεται με πολλούς τρόπους. Πιο αναλυτικά, συνθήκες, οι οποίες μπορούν να τροφοδοτήσουν με αρνητικό τρόπο την σχέση των Ρομά με την εκπαίδευση με συνέπεια να βρεθούν αντιμέτωποι με την σχολική αποτυχία είναι το εύρος της ύλης, η μητρική τους γλώσσα και η πολιτική και κοινωνική τους θέση (Χατζησαββίδης, 1999). Επιπροσθέτως, η κατάσταση κάτω από την οποία ζουν καθώς επίσης και το γεγονός ότι στερούνται βασικά αγαθά καθίστανται σημαντικά εμπόδια στην προσπάθεια των παιδιών να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του σχολείου (Σιάνου, 2014, Ντούσας, 1997). Οι συνθήκες διαβίωσης τους μπορούν να χαρακτηριστούν τριτοκοσμικές (Council of Europa. Commissioner for Human Rights, 2010). Επίσης, ένας ακόμη παράγοντας που εξωθεί τα παιδιά Ρομά στην σχολική αποτυχία οφείλεται στην συμπεριφορά των γονέων τους, δηλαδή στην απουσία ενθάρρυνσης, παρότρυνσης και υποστήριξης από τους γονείς να βοηθήσουν τα παιδιά τους να συντονιστούν στις εκπαιδευτικές απαιτήσεις (Πανταζής & Μαυρουλή, 2011, Χατζησαββίδης, 1999). Ταυτόχρονα, αν η εθνική καταγωγή του μαθητή είναι διαφορετική και δεν μπορεί να χειριστεί επαρκώς την γλώσσα, στην οποία διδάσκονται τα μαθήματα, είναι πιθανό ο μαθητής αυτός να παρουσιάσει χαμηλή σχολική επίδοση, η οποία αργότερα μπορεί να επιφέρει την σχολική αποτυχία (Σιάνου, 2014).

Οι παράγοντες που μπορούν να συντελέσουν στο να εγκαταλείψουν το σχολείο οι Ρομά είναι πολλοί. Το σχολείο δεν βρίσκεται στις άμεσες προτεραιότητες τους και το εγκαταλείπουν για να δημιουργήσουν οικογένεια και για να βρουν εργασία. Πιο αναλυτικά, η κυρίαρχη στάση των Ρομά αφορά στο ότι η εκπαίδευση είναι δευτερεύουσας σημασίας και ότι η αποστολή του ατόμου οφείλει να είναι η αφοσίωση στην οικογένεια (Χατζησαββίδης, 2007). Ακόμη είναι ιδιαίτερα συχνό το φαινόμενο να απομακρύνονται από το σχολείο προκειμένου να συνεισφέρουν οικονομικά στο σπίτι μέσω της εργασίας τους (Χατζησαββίδης, 2007). Οι γονείς ωθούν τα κορίτσια στον γάμο, όταν ήδη είναι πολύ μικρά, και τα αγόρια στην εργασία (Νόβα-Καλτσούνη, 2004). Επίσης, όπως αποκαλύπτεται από τα ευρήματα της Σωτηρίου (2013), οι μαθητές ρομικής καταγωγής συχνά πέφτουν θύματα περιθωριοποίησης και εκφοβισμού από τους συμμαθητές τους, γεγονός που συντελεί στην πρόωρη απομάκρυνση τους από την σχολική κοινότητα.

Βέβαια, σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να αναφερθεί πως άλλες μελέτες υποστηρίζουν ότι οι Ρομά δεν απαξιώνουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση αλλά αντίθετα επιθυμούν να γίνουν κοινωνοί της όμως, το γεγονός που τους εμποδίζει στην προσπάθεια αυτή είναι ότι δεν υπάρχει η απαιτούμενη πρόβλεψη ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες των ατόμων ρομικής προέλευσης με αποτέλεσμα τα πολύ υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού του πληθυσμού τους (Χατζησαββίδης, 1996). Η σχολική αποτυχία και η σχολική εγκατάλειψη είναι άμεσα συνδεδεμένες με τον αναλφαβητισμό (Φακιολάς, 2006).

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να εξετάσει τις αντιλήψεις που επικρατούν από τον πληθυσμό των Ρομά (ΑΡ) σχετικά με ζητήματα που αφορούν την σχολική αποτυχία και την σχολική εγκατάλειψη από τα παιδιά ρομικής καταγωγής. Επιπροσθέτως, τίθενται ερευνητικά ερωτήματα αναφορικά με τους παράγοντες που τους ωθούν στην σχολική εγκατάλειψη και την χαμηλή σχολική επίδοση.

2. Μεθοδολογία

2.1 Σχεδιασμός

Η ιδέα για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας ανέκυψε μετά από μελέτη βιβλιογραφίας. Κρίθηκε απαραίτητη η εξέταση ζητημάτων που άπτονται της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής εγκατάλειψης από τους Ρομά μέσα από την διερεύνηση των στάσεων των γονέων Ρομά, οι οποίοι διαμένουν στο Ηράκλειο Κρήτης.

Για την πραγματοποίηση της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα. Μέσω της ποιοτικής έρευνας ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει τις αντιλήψεις των υποκειμένων της έρευνας του και να εξετάσει σε βάθος τις θέσεις τους απέναντι στα υπό διερεύνηση θέματα (Bird, κ.α., 1999, Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Έτσι, κρίθηκε πως αυτό το είδος θα εξυπηρετούσε και θα υποστήριζε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους σκοπούς και τους στόχους που τέθηκαν από την αρχή. Το κύριο εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας ήταν η συνέντευξη. Η συνέντευξη χρησιμοποιείται συστηματικά σε μελέτες καθώς παρέχει πληθώρα πλεονεκτημάτων και στον ερευνητή και στον συνεντευξιαζόμενο, όπως παραδείγματος χάριν είναι η άμεση αλληλεπίδραση, το χαμηλό κόστος καθώς επίσης και η οικειότητα (Ζαφειρόπουλος, 2005). Επίσης, κατά τη διάρκεια που διενεργείται η διαδικασία της συνέντευξης ο ερευνητής είναι επιφορτισμένος με το να προσεγγίσει τα συναισθήματα που βιώνει ο συνεντευξιαζόμενος σχετικά με το υπό διερεύνηση ζήτημα και να παρατηρήσει επιπροσθέτως την μη λεκτική του επικοινωνία (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Δομήθηκε ένας οδηγός συνέντευξης με ερωτήσεις που αφορούσαν τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων και στη συνέχεια σχεδιάστηκε μία συνέντευξη για τους AP που αποτελούταν από ερωτήσεις ανοιχτές – μη κατευθυντικές με σκοπό την συλλογή των δεδομένων. Οι ερωτήσεις ανοιχτού τύπου παρουσιάζουν μεγάλη ευελιξία και δίνουν το πλεονέκτημα στον ερευνητή να διεισδύσει πιο αποτελεσματικά στις σκέψεις του συνεντευξιαζόμενου και να ζητήσει διευκρινίσεις, όταν κρίνεται σκόπιμο (Cohen, κ.α., 2008).

Στην έρευνα λήφθηκαν υπόψη ηθικά ζητήματα, όπως είναι ο σεβασμός της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας καθώς επίσης και η διαφύλαξη του απορρήτου των προσωπικών δεδομένων μέσω της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας των απαντήσεων. Στη συνέχεια, μέσω των εντύπων συγκατάθεσης, τα οποία ήταν συνολικά 15, εξασφαλίστηκε η συγκατάθεσή των υποκειμένων στην έρευνα. Τα έντυπα συγκατάθεσης προσέφεραν την απαραίτητη ενημέρωση για τον σκοπό της έρευνας και της διαδικασίας της συνέντευξης με ηχογράφηση.

2.2 Δείγμα – Υλικό και διαδικασία

Ο υπό μελέτη πληθυσμός ήταν δεκαπέντε (15) AP, τρεις (3) άνδρες και δώδεκα (12) γυναίκες. Η τεχνική συλλογής του δείγματος ήταν η συμπτωματική δειγματοληψία. Μετά την συλλογή του δείγματος, ακολούθησε η διαδικασία της συνέντευξης.

Η έρευνα διεξήχθη κυρίως στην περιοχή της Αλικαρνασσού του Ηρακλείου Κρήτης και την ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου. Όσον αφορά την περιοχή της Αλικαρνασσού, αυτή επιλέχθηκε με σκόπιμο τρόπο καθώς εκεί βρίσκεται ο καταυλισμός των Ρομά. Αρχικά, έγινε η διανομή του έντυπου συγκατάθεσης, το οποίο ενημέρωνε τους συμμετέχοντες για το σκοπό της μελέτης και διασφάλιζε την ανωνυμία και το δικαίωμα να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή θελήσουν. Η συμμετοχή τους στην ερευνητική διαδικασία ήταν εθελοντική και τους δόθηκε η δυνατότητα επιπρόσθετων διευκρινίσεων. Μετά τη συμπλήρωση του εντύπου

συγκατάθεσης, ακολούθησε η διαδικασία της συνέντευξης. Κατόπιν συλλέχθηκαν τα δεδομένα μέσω της ηχογράφησης και εν συνεχεία έγινε αποκρυπτογράφηση και μέσα από τις ερωτήσεις δημιουργήθηκαν και αναλύθηκαν οι κατηγορίες.

3. Ανάλυση λόγου - Αποτελέσματα

3.1. Περιγραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες ήταν δεκαπέντε (15) άτομα, 15 ΑΡ με αριθμό παιδιών από τρία (3) έως εννέα (9). Τα υποκείμενα της έρευνας μας ως επί των πλείστων διαμένουν στην περιοχή της Αλικαρνασσού. Η ηλικία τους κυμαίνεται από 18 έως 50 έτη. Όσον αφορά την εκπαίδευση, οι ΑΡ στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν έχουν φοιτήσει σε κάποιο σχολείο ενώ μόνο ένας άνδρας και μια γυναίκα έχουν ολοκληρώσει τις πρώτες μόλις τάξεις του Δημοτικού.

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να αντληθούν πληροφορίες σχετικά με πεποιθήσεις, συναισθήματα και εμπειρίες αναφορικά με το ζήτημα της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής εγκατάλειψης από τα παιδιά Ρομά στην εκπαίδευση. Από την ανάλυση των ερωτήσεων προκύπτουν τρεις κατηγορίες για τους ΑΡ.

3.2. Κατηγορίες απαντήσεων των ΑΡ στις ερωτήσεις της συνέντευξης

Η σχέση των Ρομά με το σχολείο

Η πλειονότητα των υποκειμένων της έρευνας στέλνει τα παιδιά στο σχολείο καθώς θεωρεί ότι κατ' αυτό τον τρόπο τα παιδιά κοινωνικοποιούνται, μαθαίνουν να συναναστρέφονται με παιδιά της ηλικίας τους και με τους δασκάλους και αποκτούν κάποιες βασικές γνώσεις. Το γεγονός ότι οι ίδιοι δεν είχαν πάει σχολείο δεν αποτελεί δικαιολογία ώστε να μην εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας γονέας «εμείς δεν πήγαμε σχολείο γιατί τότε οι δικοί μας έλεγαν ότι δεν αξίζει το σχολείο, όμως αξίζει και δε μπορούμε να το στερήσουμε από τα παιδιά μας...». Βέβαια αναφέρουν ότι τα παιδιά τους αντιμετωπίζουν δυσκολίες με τα μαθήματα και τις εργασίες αλλά ακόμη και με την γλώσσα διδασκαλίας και για αυτό το λόγο συχνά αποτυγχάνουν στα διαγωνίσματα. «Αφού δεν τα παίρνει τα γράμματα καλύτερα να αφήσει το σχολείο», λένε χαρακτηριστικά.

Δημιουργία οικογένειας, εργασία και σχολείο

Οι ΑΡ κρίνουν ότι τα παιδιά τους πρέπει να οδηγούνται στο γάμο και στην εξασφάλιση εργασίας ήδη από τα πρώτα χρόνια της εφηβείας. Όμως, κατά αυτό τον τρόπο παραμερίζουν την εκπαίδευση συνειδητά. «Αν δεν παντρέψω την κόρη μου από τα 13-14 τι θα κάνω; Να μείνει έτσι;», αναφέρει μία μητέρα ενώ ένας πατέρας τονίζει ότι «ο άντρας από μικρός πρέπει να δουλεύει για να μαθαίνει». Η άποψη τους είναι ότι είναι αρκετό για τα παιδιά τους να μάθουν τις γνώσεις που παρέχονται στα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής και έπειτα να εγκαταλείψουν το σχολείο για χάρη της οικογένειας και της εργασίας. Τονίζουν άλλωστε ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για να στηρίξουν τα παιδιά να συνεχίσουν να φοιτούν στο σχολείο.

Ρατσιστικές συμπεριφορές στο σχολικό περιβάλλον

Ένα μέρος ΑΡ αναφέρει ότι τα παιδιά τους έχουν βρεθεί αντιμέτωπα με περιστατικά ρατσισμού από συμμαθητές τους. Το γεγονός αυτό έκανε τα παιδιά Ρομά να νιώσουν ανεπιθύμητα στον σχολικό χώρο με αποτέλεσμα να μην επιθυμούν να παρακολουθούν τα μαθήματα τους. Όπως αναφέρει μια μητέρα «μια φορά τον κυνηγούσανε για να φύγει από το

σχολείο. Δεν τον θέλανε στην τάξη». Παρόλα αυτά θεωρούν ότι οι δάσκαλοι λειτουργούν με σωστό τρόπο και δεν κάνουν διακρίσεις μέσα στην σχολική αίθουσα.

4. Συζήτηση

4.1 Επισκόπηση αποτελεσμάτων

Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι οι ΑΡ παρουσιάζονται κατά βάση θετικά διακείμενοι γενικά απέναντι στην εκπαίδευση και τα οφέλη που αυτή προσφέρει. Εκφράζουν την πεποίθηση ότι το σχολείο έχει τον κεντρικό ρόλο για την μετάδοση τουλάχιστον των βασικών γνώσεων και ότι μπορεί να αποτελέσει το πρώτο βήμα για την κοινωνική ένταξη. Παράλληλα, έχουν την πίστη ότι το σχολείο έχει τη δυνατότητα να δράσει βοηθητικά ώστε το παιδί να αναπτύξει νέες δεξιότητες. Όμως, όταν γίνεται λόγος για την σχέση που έχουν οι ίδιοι και τα παιδιά τους με το σχολείο, συχνά εμφανίζονται να κρατούν μία στάση απόστασης. Πιο αναλυτικά, κρίνουν ότι η δημιουργία οικογένειας, η αφοσίωση στις οικογενειακές υποχρεώσεις και η εκκίνηση των οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα από την ένταξη στην εργασία πρέπει να συμβαίνουν αρκετά πριν την ενηλικίωση του ατόμου. Παράλληλα, η οικονομική κρίση καθιστά την ανάγκη για την έναρξη των οικονομικών δραστηριοτήτων ακόμη περισσότερο επείγουσα. Τα παραπάνω οδηγούν αποφασιστικά στην σχολική αποτυχία και στην σχολική διαρροή από τους μαθητές Ρομά.

Τα αποτελέσματα της μελέτης μας υπαγορεύουν πως από την μία πλευρά οι ΑΡ, οι οποίοι είχαν εγγράψει τα παιδιά τους στο σχολείο ήταν περισσότερο δεκτικοί και πρόθυμοι στο να λάβουν μέρος στην ερευνητική διαδικασία. Επίσης, οι απαντήσεις στις ερωτήσεις εκείνων των ΑΡ, των οποίων τα παιδιά τους πήγαιναν σχολείο, διαγράφονταν περισσότερο θετικά προσανατολισμένες προς την εκπαίδευση και τα οφέλη που παρέχει. Από την άλλη πλευρά, οι ΑΡ, οι οποίοι δεν είχαν προχωρήσει στην εγγραφή των παιδιών τους στο σχολείο ήταν περισσότερο επιφυλακτικοί και διστακτικοί στο να λάβουν μέρος στην έρευνα. Ακόμη, οι απαντήσεις που έδιναν στις ερωτήσεις της συνέντευξης ήταν περισσότερο αρνητικά φορτισμένες απέναντι στο αγαθό της εκπαίδευσης.

Η στάση των ΑΡ απέναντι στην εκπαίδευση διαμορφώνεται κατά κύριο λόγο υπό την επίδραση δύο παραγόντων. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος παράγοντας που επηρεάζει την στάση που σχηματίζουν οι ΑΡ για την εκπαίδευση αφορά στις εμπειρίες που τα παιδιά τους αποκομίζουν όταν πηγαίνουν σχολείο, τις οποίες μαθαίνουν κατά την μεταξύ τους επικοινωνία. Ιδιαίτερα οι ΑΡ, οι οποίοι δεν έχουν φοιτήσει στο σχολείο, δηλαδή η πλειονότητα των υποκειμένων της έρευνας μας, επηρεάζονται ακόμη περισσότερο σε σχέση με εκείνους που έχουν φοιτήσει έστω στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού. Ο δεύτερος παράγοντας που σχετίζεται με την διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στην εκπαίδευση είναι συνδεδεμένος με το εάν οι ίδιοι οι ΑΡ έχουν παρακολουθήσει μαθήματα στο σχολείο ή όχι και τι εμπειρίες έχουν οι ίδιοι αποκομίσει από αυτό. Με άλλα λόγια, ανάλογα με την ποιότητα των βιωμάτων που οι ίδιοι έχουν βιώσει, σχηματίζουν και στάσεις και πεποιθήσεις απέναντι στο σχολείο.

4.2 Τα αίτια της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής διαρροής

Τα ευρήματα της έρευνας μας υπογραμμίζουν ότι οι παράγοντες που οδηγούν στην σχολική αποτυχία και την σχολική διαρροή ενισχύοντας την κακή σχέση των Ρομά με την εκπαίδευση είναι αρκετοί. Στο επίκεντρο βρίσκονται οι πεποιθήσεις που έχουν εσωτερικεύσει για την αποστολή του ανθρώπου και δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον οικογενειακό πυρήνα και την συνοχή του καταλήγουν στο να περιθωριοποιήσουν τη εκπαιδευτική προοπτική.

Θεωρούν ότι ο γάμος, η δημιουργία οικογένειας και η έναρξη των εργασιακών δραστηριοτήτων πρέπει να ξεκινούν ήδη από τα πρώτα χρόνια της εφηβείας. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τις επιστημονικές των Χατζησαββίδη (2007) και Νόβα-Καλτσούνη (2004). Επιπλέον, αιτία που συντελεί στην σχολική αποτυχία και σχολική εγκατάλειψη αποτελεί και η έλλειψη στήριξης και βοήθειας των παιδιών από τους γονείς τους ώστε να ανταπεξέλθουν στα μαθήματα του σχολείου. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τις διαπιστώσεις των Πανταζή & Μαυρουλή (2011). Κατά αυτόν τρόπο τα παιδιά οδηγούνται στην περιστασιακή φοίτηση και παρακολούθηση των μαθημάτων τους, την σχολική αποτυχία και σταδιακά στην εγκατάλειψη του σχολικού περιβάλλοντος.

Από τα ευρήματα αυτής της μελέτης αποκαλύπτεται το γεγονός ότι η οικονομική κρίση επηρέασε ακόμη περισσότερο την σχέση των Ρομά με τον θεσμό του σχολείου. Εξαιτίας της οικονομικής στενότητας με την οποία έχουν τεθεί αντιμέτωποι οι ΑΡ αδυνατούν να στηρίζουν τα παιδιά τους να συνεχίσουν να φοιτούν στο σχολείο και να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Ο αριθμός των παιδιών Ρομά που ολοκληρώνει την υποχρεωτική εκπαίδευση είναι αμελητέος (Χατζησαββίδη, 1999). Λόγω της οικονομικής δυσχέρειας δεν έχουν την δυνατότητα να ανταπεξέλθουν στα έξοδα του σχολικού εξοπλισμού με αποτέλεσμα να διακόπτουν την φοίτηση των παιδιών τους από το σχολείο δίνοντας ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις στο φαινόμενο της σχολικής εγκατάλειψης.

Η περιθωριοποίηση και οι ρατσιστικές συμπεριφορές που στοχοποιούν τους μαθητές Ρομά και κατ' επέκταση τον πληθυσμό τους δρουν έτσι ώστε τα παιδιά Ρομά να νιώθουν περιθωριοποιημένα και ανεπιθύμητα στις σχολικές αίθουσες (Σωτηρίου, 2013). Ένας μαθητής που βιώνει την περιθωριοποίηση και αισθάνεται ανεπιθύμητος ανάμεσα στους συμμαθητές του εσωτερικεύει ένα αίσθημα μειονεξίας και απόρριψης. Επίσης, ως συνέπεια αυτών είναι πολύ πιθανό να διστάζει να εκφέρει την άποψη του σε ζητήματα που συζητούνται κατά τη διάρκεια του μαθήματος ή να συμμετέχει σε σχολικές δραστηριότητες. Τα παραπάνω μπορούν να οδηγήσουν στην δυσκολία στην ανταπόκριση στις σχολικές απαιτήσεις και σταδιακά στην σχολική αποτυχία και διαρροή.

5. Συμπεράσματα

Στην σκέψη των Ρομά είναι ριζωμένη η αντίληψη ότι το άτομο από πολύ μικρή ηλικία οφείλει να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες ώστε να δημιουργήσει οικογένεια και να βρει εργασία. Έχοντας υπόψη αυτό γίνεται αντιληπτό ότι η εκπαίδευση τίθεται σε δευτερεύουσα μοίρα για χάρη της οικογένειας και της εργασίας. Παράλληλα, οι μετακινήσεις του πληθυσμού των Ρομά, η διαφορετική τους γλώσσα, η είσοδος των παιδιών στην εργασία από πολύ μικρά και οι κακές συνθήκες διαβίωσης τους επηρεάζουν αρνητικά την σχέση των Ρομά με το θεσμό του σχολείου (Ντούσας, 1997). Επίσης, πλέον το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης ωθεί την σχέση των Ρομά με την εκπαίδευση σε νέα επιδείνωση.

Παρά το γεγονός ότι οι Ρομά φαίνεται να αναγνωρίζουν την αξία της εκπαίδευσης και της μόρφωσης, εξακολουθούν να έχουν χαμηλές προσδοκίες από το σχολείο και αρκούνται στο να κατακτήσουν τις απλές και βασικές γνώσεις που παρέχονται στα πρώτα σχολικά χρόνια. Η εικόνα που έχουν σχηματίσει για τον ρόλο του σχολείου είναι ότι ναι μεν μπορεί να μεταδώσει σημαντικές γνώσεις και να βοηθήσει τον μαθητή να αναπτύξει δεξιότητες, όμως από αυτό το σημείο και έπειτα καθίσταται περιττό. Το μεγάλο όμως στοίχημα για την κοινωνία είναι το πώς ακριβώς θα καταφέρει να μετατρέψει το σχολείο σε καθημερινή συνήθεια για τους Ρομά και να το φέρει στις πρωτεύουσες προτεραιότητες τους.

Σε αυτό το σημείο ο ρόλος του εκπαιδευτικού δυναμικού είναι κεντρικός. Ο εκπαιδευτικός είναι εκείνος, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με το να βοηθήσει το παιδί να ενταχθεί και να ενσωματωθεί μέσα στην σχολική αίθουσα και κατ' επέκταση στο σχολικό

περιβάλλον. Με τις μεθόδους που εφαρμόζει βοηθά το παιδί να γίνει αποδεκτό από τους συμμαθητές του και να κατακτήσει την παρεχόμενη γνώση ενώ παράλληλα θα αναπτύσσει και τις απαραίτητες δεξιότητες. Παράλληλα, ο εκπαιδευτικός λειτουργός καλείται να διαμορφώσει την διδακτική πράξη έτσι ώστε να ενθαρρύνεται η συνεργασία, η επικοινωνία και η συνομιλία ανάμεσα στους μαθητές ώστε μέσα από τη συναναστροφή τους οι μαθητές να γνωρίσουν το διαφορετικό και να το αποδεκτούν πλήρως. Οι εκπαιδευτικές πρακτικές ανάλογα με την ποιότητα τους έχουν σημαντικό αντίκτυπο στον τρόπο σκέψης και δράσης των μαθητών. Επομένως, αν αυτές είναι θετικά προσανατολισμένες τότε και ο τρόπος σκέψης και ο τρόπος δράσης θα καθίσταται θετικά προσανατολισμένος.

5.1 Προτάσεις παρεμβάσεων

Η σχέση των Ρομά με την εκπαίδευση και την μόρφωση είναι εξαιρετικά ασταθής. Είναι επιβεβλημένη ανάγκη η σχέση αυτή να επαναπροσδιοριστεί και με μεθοδευμένες τακτικές να γίνει προσπάθεια να βρεθεί σε στέρεες βάσεις. Αρχικά, πρέπει να δημιουργηθούν σχέδια δράσης με στόχο την αποτελεσματική ανίχνευση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά σε κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό, εκπαιδευτικό επίπεδο και να γίνει διερεύνηση του πως οι παράγοντες αυτοί αλληλεπιδρώντας μεταξύ τους οδηγούν τους Ρομά σε αυτή την μη υγιή σχέση με την εκπαίδευση. Στη συνέχεια, η εκ νέου αναδιαμόρφωση των διδακτικών στόχων της εκπαίδευσης που θα την καθιστά ικανή να υποστηρίξει άτομα διαφορετικού κοινωνικού και πολιτισμικού υποβάθρου είναι απαραίτητη. Ακόμη, είναι χρήσιμο να δημιουργηθούν προγράμματα επιμορφώσεων προκειμένου να παρέχεται ενδεδειγμένη ενημέρωση σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Ρομά και τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι με σκοπό να χτιστεί το απαραίτητο υπόβαθρο για την άρση των ανισοτήτων και την εξάλειψη στερεοτύπων και προκαταλήψεων που είτε έμμεσα είτε άμεσα επηρεάζουν τη σχέση του πληθυσμού των Ρομά με την εκπαίδευση.

5.2 Περιορισμοί μελέτης

Η έρευνα παρουσίασε κάποιους περιορισμούς. Αναλυτικότερα, το δείγμα ήταν μικρό, μη αντιπροσωπευτικό και η μελέτη πραγματοποιήθηκε σε συγκεκριμένες περιοχές του Ηρακλείου Κρήτης. Επίσης, ένας ακόμη περιορισμός της μελέτης ήταν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ΓΡ καθώς εξαιτίας αυτού χρειάστηκε να δαπανηθεί περισσότερος χρόνος για την διευκρίνιση των ερωτήσεων καθώς το περιεχόμενο τους συχνά δεν ήταν κατανοητό από αυτούς. Επίσης, η πλειονότητα των υποκειμένων ανήκαν στο γυναικείο φύλο. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι δεν ήταν δυνατή η γενίκευση των αποτελεσμάτων της έρευνας στο σύνολο των γονέων Ρομά. Παρόλα αυτά μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτές είναι οι πιθανές στάσεις των γονέων Ρομά αναφορικά με τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

5.3 Δυνατά σημεία – Συμβολή μελέτης

Ένα δυνατό σημείο της μελέτης είναι η προσφορά περαιτέρω γνώσης αναφορικά με το ζήτημα της σχολικής αποτυχίας και της σχολικής εγκατάλειψης από τους Ρομά. Η χρήση ποιοτικής μεθόδου για την ανάλυση των δεδομένων προσέφερε μεγαλύτερη εμβάθυνση στα ζητήματα που πραγματεύτηκε αυτή η έρευνα. Επιπρόσθετα, δόθηκε το έναυσμα για προτάσεις παρεμβάσεων για την αποδοχή των Ρομά στην εκπαίδευση με σκοπό την ομαλή και προσεκτική ενσωμάτωση τους σε αυτήν.

Βιβλιογραφία

- Bird, M., Hammersley, M., Gonn, R. & Woods, P. (1999). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης*, (μτφ. Ε. Φράγκου). Πάτρα: Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- Γιακουμάκη, Β. (2007). Η υιοθέτηση της 'πολυπολιτισμικότητας': Μια εισαγωγή στο θέμα των πολιτικών διαχείρισης της ετερότητας στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Στον τόμο: *Ετερότητα στη Σχολική Τάξη και Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας και των Μαθηματικών: Η περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων*. Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ναπολέον Μήτσης. Πρόγραμμα: Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο (ΕΠΕΑΕΚ-Γ' ΚΠΣ). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας & Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Council of Europa (2010). *Commissioner for Human Rights. European migration policies discriminate against Roma people*.
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2005). *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία*. Αθήνα: Κρητική.
- Μάρκου, Γ. (2008). Η προσπάθεια ανάπτυξης μιας εθνικής πολιτικής για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των τσιγγάνων. Στο Σ. Τρουμπέτα (Επιμ.), *Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος: συμβιώσεις-αναιρέσεις-απουσίες*. Αθήνα: Κριτική, 153-188.
- Μωραΐτου, Μ. (2013). Η υγεία των Ρομά που ζουν στην Ελλάδα. Μελέτες και Εφαρμογές. Στο Α. Λυδάκη (Επιμ.), *Ρομά. Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 131-150.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2004). *Η τσιγγάνικη οικογένεια στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ντούσας, Δ. (1997). *Rom και φυλετικές διακρίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πανταζής, Δ. & Μαυρουλή, Δ. (2011). Τα παιδιά των Ρομά στο Δημοτικό Σχολείο. Πολιτισμικός εμπλουτισμός ή ανασταλτικός παράγων; Οι αντιλήψεις γονέων μαθητών δημοτικών σχολείων νομού Ηλείας. Το ΒΗΜΑ των κοινωνικών επιστημών, τ. ΙΕ', 121-136.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Open Education – The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4(1).
- Παρθένης, Χ. & Τσέλιου, Ε. (2012). Εκπαιδευτική ένταξη μελέτη του εκπαιδευτικού αποκλεισμού, ισότιμη εκπαίδευση και κοινωνική αποδοχή των παιδιών ρομικής καταγωγής, με την παρέμβαση του προγράμματος: «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» - Ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία. *Επιστήμες Αγωγής*, τ. 2012, 151-173.
- Πολυχρόνη, Φ. & Ράλλη, Α. (2013) Μαθησιακή υποστήριξη για παιδιά Ρομά: προκλήσεις και προοπτικές. Στο Γ. Φλουρής, Λ. Γιώτη, Χ. Παρθένης, Ε. Μηλίγκου (Επιμ.), *Δια βίου εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών υπό το πρίσμα της διαπολιτισμικής οπτικής: Το πρόγραμμα "Εκπαίδευση των Παιδιών Ρομά" ως αφετηρία νέων θεωρητικών και εμπειρικών προσεγγίσεων*. Αθήνα: ΕΚΠΑ, 145-154.
- Σιάνου, Κ. (2014). Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Σταμέλος, Γ. (1999), Κοινωνικός αποκλεισμός και μαθητική διαρροή από την υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Μύθοι και πραγματικότητα. Στο Κωνσταντίνου, Χ., Πλειός, Γ. (Επιμ.), *Σχολική αποτυχία και κοινωνικός αποκλεισμός - αιτίες, συνέπειες και αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σωτηρίου, Κ. (2013). *Οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τους παράγοντες ένταξης των παιδιών Ρομά στην Εκπαίδευση. Το παράδειγμα της Ρόδου* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.

- Φακιάς, Ν. (2006). Αίτια και πολιτικές αντιμετώπισης του αναλφαβητισμού. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, τ. 120, 169-194.
- Χατζησαββίδης, Σ. (1996). Οι Ρόμ της Ελλάδας: γλώσσα και πολιτισμός (συμβολή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση). *Μακεδόν*, τ. 2, 83-87.
- Χατζησαββίδης, Σ. (1999). Γλωσσικές μειονότητες και σχολική αποτυχία: Η περίπτωση των Ρομ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Χ. Κωνσταντίνου, Γ. Πλειός (Επιμ.), *Σχολική αποτυχία και κοινωνικός αποκλεισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 551-566.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2007). Η κοινή Ρομανές και η ποικιλία των τσιγγάνικων γλωσσών των Βαλκανίων: από τη γλωσσ(ολογ)ική μυθοπλασία στην εθνογενετική ιδεολογία. Στο Α. Φ. Χριστίδης (Επιμ.), *Γλώσσα, Κοινωνία, Ιστορία. τα Βαλκάνια*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 423-432.